

Колеснікова О. В.,
здобувач кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ВПЛИВ ОСВІТИ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

THE INFLUENCE OF EDUCATION ON THE LEVEL OF CRIME IN UKRAINE: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE

У статті за результатами вітчизняного та зарубіжного досвіду теоретично обґрунтовано роль та місце освіти як одного з чинників запобігання злочинності. Здійснено аналіз співвідношення рівня освіти, інтелекту та рівня злочинності, а також надано пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства.

Ключові слова: освіта, злочин, засоби превенції, інтелект, мотивація.

В статті за результатами отечественного и зарубежного опыта теоретически обоснованы роль и место образования как одного из факторов предупреждения преступности. Проведен анализ соотношения уровня образования, интеллекта и уровня преступности, а также предоставлены предложения о внесении изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: образование, преступление, средства превенции, интеллект, мотивация.

In the article, the results of domestic and foreign experience, theoretically substantiated the role and place of education as a factor in crime prevention. Implemented the ratio of the level of education, intelligence and level of crime and the proposals for amendments to existing legislation.

Key words: education, crime means of prevention, intelligence, motivation.

Складна ситуація в Україні, поглиблення кризового стану водночас у трьох сферах життєдіяльності (матеріальній, соціальній і духовній) спричинили глибокі зрушення у світосприйманні, орієнтації молоді у сферах освіти, професійного самовизначення, а також сприяли руйнації усталених стереотипів поведінки та ціннісних орієнтацій. На цьому тлі простежується тенденція до загострення соціально-економічних та психолого-педагогічних чинників, що детермінують деструктивну поведінку молоді і, як наслідок, приводять до скоєння злочинів. Сьогодні перед Україною поставлено важливе завдання – зниження рівня злочинності, передусім серед молоді, адже виховання нового покоління в демократичній правовій державі – одне з головних завдань.

Варто акцентувати увагу на тому, що правознавцями приділяється значна увага питанням впливу освіти на процеси розвитку сучасного суспільства (В.С. Бакіров, Л.О. Белова, М.С. Болотських, С.М. Домбровська, О.Е. Коваленко, Д.Л. Константиновський, І.Ф. Прокопенко, М.Н. Руткевич, Л.Г. Сокурянська та інші), проте, на жаль, дослідження ролі освіти як одного із запобіжних чинників злочинності залишається практично поза увагою. А тому метою статті є з'ясування на основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду, яким чином рівень освіти населення впливає на рівень злочинності.

Побуває думка, що рівень злочинності напряму залежить від освіти громадян. Але це твердження не є однозначним, наприклад, кримінологи безпосередньо не пов'язують рівень освіти зі вчиненням злочину. Освіта, будучи одним із інструментів накопичення соціального досвіду, є лише частиною, хоча і значною, тих умов, які прямо або опосередковано визначають весь процес формування особистості.

Водночас у кримінологічній літературі і в дослідженнях особистості окремих категорій засуджених майже однозначно відзначається, що рівень освіти осіб, що чинять злочини, нижчий, ніж у громадян цього віку з соціально схвалюваною поведінкою.

У США, наприклад, дві третини ув'язнених не мають повної середньої освіти. Але сама по собі негативна кореляція між рівнем злочинності і освіти не означає, що освіта приводить до зниження злочинності. Цілком можливий зворотний причинно-наслідковий зв'язок: підлітки, які планують стати злочинцями, вирішують не отримувати середньої освіти.

Цікавим, на наш погляд, є дослідження Ланс Лохнера з Університету Західного Онтаріо та Енріко Моретті з університету Берклі, які на основі ґрунтовного аналізу змін у законах різних штатів США у частині, що стосується збільшення тривалості обов'язкової середньої освіти, дійшли висновку, що збільшення тривалості обов'язкової освіти в середній школі на один рік приводить до зменшення ймовірності перебування молоді в місцях позбавлення волі в середньому на 12%. Зокрема, кількість арештів знижується на 11%, кількість вбивств і розбоїв зменшується на 20–30%, крадіжок – на 13–20% [1].

Крім того, одним із ефективних засобів превенції злочинності серед молоді, на думку вищевказаних правознавців, є виділення коштів на освіту. Так, долар, вкладений в отримання освіти, принесе суспільству 3,3 долара доходу від зменшення втрат від злочинів протягом життя [1].

Подібної позиції притримується і професор Чиказького університету Стівен Левітт, який, провівши порівняльний аналіз щодо доцільності вкладення коштів у збільшення чисельності поліції чи

освіту, дійшов висновку, що долар, вкладений у збільшення числа поліцейських, приносить лише 2,5 долара доходу від зменшення втрат від злочинності. Отже, з позиції боротьби зі злочинністю американському суспільству більш вигідне додаткове вкладення ресурсів в освіту, ніж у правоохоронні органи [1].

Аналізуючи співвідношення рівня освіти і рівня злочинності в Італії, також доходимо висновку, що освіта певним чином робить стримувальний вплив на скоєння злочинів. Зокрема, у найбільш злочинних провінціях (Сардинія та Сицилія) рівень освіти найнижчий. Аналогічне співвідношення спостерігається між кількістю злочинів та кількістю осіб із низьким рівнем освіти в Ломбардії, П'ємонті та інших місцях. Зарубіжні правознавці також вважають, що рівень освіти населення безпосередньо впливає на ситуацію зі злочинністю в країні. Так, основна частина засуджених Америки абсолютно неграмотна (10% взагалі не вміють ні читати, ні писати) [2]. Простежується також певна тенденція щодо скоєння злочинів особами-емігрантами з інших європейських країн – чим нижчий культурний рівень країни, тим частіше її громадяни схильні до скоєння злочинів. На першому місці за кількістю скоєних злочинів – італійці, на останньому – швейцарці, данці, норвежці, німці, англійці.

Варто зазначити, що у Швейцарському кантоні Тессіне, який за кількістю населення та географічними умовами практично відповідає Італії, зі зменшенням рівня безграмотності значно зменшився рівень злочинності.

Цікавим, на наш погляд, є твердження Коляяни, який вважає, що значний вплив на кількість скоєних злочинів має професійна діяльність обвинувачених, та, відповідно, їхній рівень освіти. Так, «бродячі професії» дають величезний відсоток вбивць, який доходить до 47,3 на сто тисяч осіб цієї професії, а особи ліберальних занять, комерсанти і рантє майже зовсім не схильні до скоєння таких злочинів [2]. Знову ж таки виникає неоднозначність, відмінність між становищем рантє і бродячого музиканта не обмежується освіченістю першого і безграмотністю другого. На наш погляд, воно стосується багатьох інших факторів.

Крім того, як показують результати досліджень, освіта має прямий і нерозривний зв'язок із інтелектом, вольовими якостями особистості. На думку Л.Л. Терстоуна, інтелект є не тільки механізмом опрацювання інформації, а й механізмом регулювання психічної і поведінкової активності. Він вважає, що інтелектуальна поведінка містить у собі, по-перше, здатність стримувати власну психічну активність на різних етапах поведінкового акту; по-друге, можливість думати у різних напрямках щодо проектування певного варіанта поведінки; по-третє, можливість обмірковувати ситуацію та власні спонуки на основі мислення [3]. Такого погляду притримуються й інші правознавці, акцентуючи увагу на взаємозв'язку дії та інтелекту, наголошуючи, що саме дія передє інтелекту [4].

Згідно з офіційними даними Державної судової адміністрації України за 2016 рік 91% засуджених за вчинення злочину не мають вищої освіти. Аналогічна ситуація простежується і у попередні 2015, 2014, 2013 роки – 90% засуджених не мають вищої освіти.

Статистичні дані щодо рівня освіти засуджених

Без освіти	1%
Початкова освіта	2%
Базова середня освіта	22%
Повна середня освіта	43%
Професійно-технічна освіта	23%
Базова вища освіта	2%
Повна вища освіта	7%

Мабуть, очевидним є той факт, що для підготовки теоретично та науково обґрунтованих висновків необхідний детальний аналіз багатьох факторів та причин підвищення злочинності, але навіть спіраючись на вищенаведені факти ми можемо стверджувати, що шанс отримати обвинувачувальний вирок суду набагато вищий у тих, хто не має диплома про вищу освіту.

Але побутує і інша думка – високий інтелект може мати антигромадську спрямованість, а тверда воля може виявитися і злочинною. Тому не дивно, що більш освічений злочинець вчиняє часом більш небезпечні злочини. Так, В.С. Ткачук, досліджуючи механізм протиправної поведінки осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, стверджував, що інтелект людини не стає на заваді протиправним діям осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Лише 16% жінок та 7,22% чоловіків, які були опитані під час відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, мали вищу освіту; 46% жінок та 48,7% чоловіків мали середню освіту, але мотивація вчинення ними злочинів безпосередньо залежала від рівня безробіття. Зокрема, серед засуджених осіб із вищою освітою безробітні становили 50%, а з середньою освітою – 72,1%. Однак серед загальної кількості опитаних осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, безробіття явно домінувало серед осіб із середньою та неповною середньою освітою і становило 44%, середньою спеціальною (неповною вищою) – 17,5%, а з вищою – 4,6% [5].

Крім того, на основі проведеного аналізу встановлено тісний зв'язок між рівнем освіти та вчиненням рецидиву і повторністю злочинів певною категорією осіб. Так, рецидив та повторність злочинів серед загальної кількості опитаних осіб, які відбували покарання, не пов'язані з позбавленням волі, становили для осіб з вищою освітою 1,8%, середньою спеціальною – 32,1%, середньою 38,7%, неповною середньою – 8,0% [6].

Вказане ще раз свідчить про те, що підвищення рівня освіти населення сприятиме загальному запобіганню злочинності. Ця проблема спонукає до

пошуку шляхів її подолання і може бути частково вирішеною для осіб, які відбувають кримінальні покарання, за допомогою дистанційної форми здобуття ними вищої освіти, що фактично передбачено ст. 42 Закону України «Про вищу освіту» [7].

Не менш важливим кроком у цьому напрямі є спрощення доступу громадян до здобуття вищої освіти, що, на нашу думку, можливо здійснити через переформатування певних правових норм. Саме з цього приводу виникають сумніви щодо положення ст. 53 Конституції України та ст. ст. 3, 4, 28 Закону України «Про вищу освіту». Так, ч.3 ст. 53 Конституції України [8], ст. 3 та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про вищу освіту» [7] передбачають право громадян на безоплатне здобуття вищої освіти, проте ця можливість реалізується на конкурсній основі. Аналогічний підхід передбачено Конституціями Республіки Білорусь (ст. 49) [9], Республіки Казахстан (ст. 30) [10]. Однак у конституціях більшості країн Європи питання здобуття громадянами вищої освіти взагалі не регламентується, тим більше – на конкурсній основі.

На наш погляд, застосування конкурсу у вступі у вищі навчальні заклади дещо обмежує доступність здобуття громадянами вищої освіти (ч. 2 ст. 53 Конституції України) [8], адже потрібно визнати, що держава сьогодні не в змозі забезпечити рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку, зокрема в установах виконання покарань. Візьмемо, наприклад, загальну освіту: чи всі загальноосвітні навчальні заклади у змозі забезпечити достатній рівень знань своїм випускникам для вступу у вищі навчальні заклади? Чи в однакових умовах навчаються учні сільських та міських шкіл, чи однакове

матеріальне забезпечення учнів як майбутніх абітурієнтів? Логічність цих запитань частково можна обґрунтувати результатами опитування осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, адже серед них жителі сіл становили 69,9%, жителі міст – 30,1%; особи з вищою освітою – 9,3%, із середньою та неповною середньою освітою – 61,6%. Особи, які були засуджені до цих видів кримінальних покарань і на момент вчинення злочину проживали у селі та мали вищу освіту, становили лише 8,6% серед опитаних, а ті, які проживали у містах і мали аналогічну освіту – 10,7%.

Окремо, на наш погляд, необхідно вказати на досить низький рівень правової освіти та формування на цій основі правового нігілізму (негативного чи байдужого ставлення до норм державного права), що також має вплив на підвищення рівня злочинності в країні. На важливості правового виховання наголошує і А.Й. Капська, яка визначає соціально-правове виховання як цілеспрямовану систематичну діяльність державних органів та соціальних інститутів, яка спрямована на здобуття дітьми та молоддю правових знань, перетворення їх в особисті переконання, формування на їх основі правосвідомості та правової поведінки [11].

Підводячи підсумки, зазначимо, що прямої кореляційної залежності між рівнем освіти і рівнем злочинності немає, однак рівень освіти впливає і на правосвідомість, і на формування світоглядних поглядів, і на здатність вибору того чи іншого варіанта поведінки. А тому одним із найбільш дієвих заходів щодо зниження злочинності є вкладення відповідних інвестицій в освіту, що сприятиме зменшенню стимулів до скоєння злочинів не тільки в підлітковому віці, але і на все подальше життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ведомости – Будет ли следующее поколение криминальным: [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.vedomosti.ru.
2. Социальные факторы преступности: [Электронный ресурс] – Режим доступа: pravoznavec.com.ua.
3. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / Холодная М.А. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
4. Суїменко Є. Интеллект і дія / Є. Суїменко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 167–190.
5. Ткачук В.Є. Вища освіта як один із чинників запобігання злочинності (на основі результатів дослідження...) // Часопис Київського університету права – 2013. – № 2.
6. Лібанова Е.М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання / Е.М. Лібанова // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 146–164.
7. Закон України «Про вищу освіту»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Конституція Республіки Білорусь: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
10. Конституція Республіки Казахстан: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.constitution.kz.
11. Дубчак Л.С. Удосконалення діяльності навчальних закладів щодо запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2007. – 252 с.